४९

ऋजिष्वा भारद्वाजः।विश्वे देवाः। त्रिष्टुप्, १५ शक्वरी।

स्तुषे जनं सुव्रतं नव्यसीभिर्गीर्भिर्मित्रावरुणा सुम्नयन्ता।
त आ गमन्तु त इह श्रुवन्तु सुक्षत्रासो वरुणो मित्रो अग्निः॥ ६.०४९.०१

नव्यसीभिः- अभिनवैरगतरसैरयातयामैः। गीर्भिः- मन्त्रैः। सुव्रतम्- स्वधर्मस्थम्। जनम्। स्तुषे- स्तौमि। सुम्नयन्ता- स्वाश्रितसुखकामौ। मित्रावरुणा- मित्रावरुणौ। स्नेहाधिदेवता मित्रः। ऋताधिदेवता वरुणः। स्तौमि। ते- अमी। सुक्षत्रासः- सुक्षत्रियाः। वरुणः- ऋताधिदेवता। मित्रः- स्नेहाधिदेवता। अग्निः- क्रत्वधिदेवता। आ गमन्तु- आगच्छन्तु। ते। इह- अत्र। श्रुवन्तु- शृण्वन्तु ॥१॥

विशोविशा ईड्यमध्वरेष्वदृप्तक्रतुमरतिं युवत्योः।
दिवः शिशुं सहसः सूनुमग्निं यज्ञस्य केतुमरुषं यजध्यै॥ ६.०४९.०२

विशोविशः- सर्वेषाम्। ईड्यम्- स्तुत्यम्। अध्वरेषु- ध्वरविरोधिकर्मसु सर्वभूतहितकर्मसु। अदृप्तक्रतुम्- निःस्वार्थसङ्कल्पभूतम्। युवत्योः- द्यावापृथिव्योः। अरतिम्- अनासक्तम्। दिवः शिशुम्- चिदाकाशजम्। सहसः सूनुम्- शक्तिजम्। यज्ञस्य- दानस्य देवपूजायाः सङ्गतिकरणस्य। क्रतुम्- प्रज्ञाभूतम्। अरुषम्- रोचमानम्। यजध्यै- यष्टुम्। स्तौमि ॥२॥

अरुषस्य दुहितरा विरूपे स्तृभिरन्या पिपिशे सूरो अन्या।
मिथस्तुरा विचरन्ती पावके मन्म श्रुतं नक्षत ऋच्यमाने॥ ६.०४९.०३

अरुषस्य- रोचमानस्य सूर्यस्य। दुहितरा- पुत्र्यौ। विरूपे- नानारूपे। अहोरात्राधिदेवते। आध्यात्मिके रात्रिर्मनुष्यप्रज्ञा। द्यौर्दैवप्रज्ञा। अन्या- निशा। स्तृभिः- नक्षत्रैः। अन्या- तदितरा द्यौः। सूरः- सूर्येण। पिपिशे- संश्लिष्यते। मिथस्तुरा- परस्परं बाधयन्त्यौ। विचरन्ती- सञ्चरन्त्यौ।

पावके- शोधनकर्यौ। ऋच्यमाने- स्तुत्ये। श्रुतम्- श्रौतम्। मन्म- मननं ध्यानं वा। नक्षत- व्याप्नुताम् ॥३॥

प्र वायुमच्छा बृहती मनीषा बृहद्रयिं विश्ववारं रथप्राम्।
द्युतद्यामा नियुतः पत्यमानः कविः कविमियक्षसि प्रयज्यो॥ ६.०४९.०४

बृहती- महती। मनीषा। बृहद्रयिम्- महादानम्। विश्ववारम्- सर्वैर्वरणीयम्। रथप्राम्- अस्मद्रंहणपूरकम्। वायुम्- वातं प्राणम्। अच्छ- अभिलक्ष्य। गच्छति। द्युतद्यामा- ज्योतिर्मार्गः। नियुतः- स्वप्रणालीभूतप्राणवडवाः। पत्यमानः- वशीकुर्वन्। कविः- क्रान्तदर्शी त्वम्। प्रयज्यो- हे प्रकर्षदानशील वायो। कविम्- क्रान्तदर्शिनि विदुषे। इयक्षसि- ददासि ॥४॥

स मे वपुश्छदयदश्विनोर्यो रथो विरुक्मान्मनसा युजानः।
येन नरा नासत्येषयध्यै वर्तिर्याथस्तनयाय त्मने च॥ ६.०४९.०५

येन। नरा- नेतारौ। नासत्या- सत्यस्वरूपावश्विनौ प्राणेशनशक्तिभूतौ। तनयाय- धर्मसन्तत्यै। त्मने- आत्मने। च। इषयध्यै- सत्कामनापूरणाय। वर्तिः- यजमानगृहम्। याथः- गच्छथः। सः। विरुक्मान्- हिरण्मयः। मनसा युजानः- मनोयोगः। अश्विनोः। रथः- लक्ष्यप्रापकरंहणप्रतीकरथः। रथी ऋतस्य नो भवेति श्रुतेः ऋतं रथः। मे- मम। वपुः- देहम्। छदयतु- आच्छादयतु ॥५॥

पर्जन्यवाता वृषभा पृथिव्याः पुरीषाणि जिन्वतमप्यानि।
सत्यश्रुतः कवयो यस्य गीर्भिर्जगतः स्थातर्जगदा कृणुध्वम्॥ ६.०४९.०६

पर्जन्यवाता- हे पर्जन्यवायू। पृथिव्याः- भूम्याः। वृषभा- वर्षकौ। अप्यानि- प्राप्तव्यानि। पुरीषाणि- उदकानि। जिन्वतम्- प्रेरयतम्। सत्यश्रुतः- सत्यश्रुतिसम्पन्नाः। कवयः- क्रान्तदर्शिनो हे मरुतः । जगतः स्थातः- हे भुवनस्थितिकारिणः। यस्य। गीर्भिः- मन्त्रैः। यूयं स्तुताः। तस्य स्तोतुः। जगत्। आ कृणुध्वम्- कुरुत ॥६॥

पावीरवी कन्या चित्रायुः सरस्वती वीरपत्नी धियं धात्।

Dr. Rangani

ग्नाभिरच्छिद्रं शरणं सजोषा दुराधर्षं गृणते शर्म यंसत्॥ ६.०४९.०७

पावीरवी- शोधयित्री। कन्या- कमनीया। चित्रायुः- विचित्रप्राणा। वीरपत्नी- वीररक्षिणी। सरस्वती- रसचोदयित्री देवता। धियम्। धात्- धारयतु। ग्नाभिः- स्त्रीशक्तिभिः। अच्छिद्रम्- अविच्छिन्नम्। शरणम्। सजोषाः- सेवन्ती। दुराधर्षं- अप्रधृष्यम्। शर्म- क्षेमम्। गृणते- स्तुवते। यंसत्- यच्छतु ॥७॥

पथस्पथः परिपतिं वचस्या कामेन कृतो अभ्यानळर्कम्।

स नो रासच्छुरुधश्चन्द्राग्रा धियंधियं सीषधाति प्र पूषा॥ ६.०४९.०८

पथस्पथः- मार्गे मार्गे। परिपतिम्- अधिपतिम्। अर्कं- पूज्यं पूषणम्। कामेन कृतः- कामयन् यजमानः। वचस्या- मन्त्रेण। अभ्यानट्- अभ्यश्नुताम्। सः- असौ पूषा। नः- अस्मभ्यम्। शुरुधः- शुचो रोधयित्रीः। चन्द्राग्राः- आह्लादकारिणीः। गाः- धेनूश्चिद्रश्मीन्। रासत्- यच्छतु। पूषा- पोषकः सूर्यः। धियंधियम्। प्र सीषधाति- प्रसाधयतु ॥८॥

प्रथमभाजं यशसं वयोधां सुपाणिं देवं सुगभस्तिमृभ्वम्।

होता यक्षद्यजतं पस्त्यानामग्निस्त्वष्टारं सुहवं विभावा॥ ६.०४९.०९

प्रथमभाजम्- मुख्यतया सम्भक्तारम्। यशसम्- यशस्विनम्। वयोधाम्- हव्यधारकम्। सुपाणिम्- शोभनहस्तम्। देवम्- द्योतनशीलम्। सुगभस्तिम्- शोभनदोर्दण्डम्। ऋभ्वम्- महान्तम्। पस्त्यानाम्- गृहाणाम्। यजतम्- दातारम्। सुहवम्- सुष्ठु आह्वातव्यम्। त्वष्टारम्- तनूकरणसमर्थं सूर्यम्। होता- देवाह्वाता। विभावा- दीप्तः। अग्निः- पावकः सर्वभूतहितक्रतुः। यक्षत्- हव्यसमर्पणेन पूजयतु ॥९॥

भुवनस्य पितरं गीर्भिराभी रुद्रं दिवा वर्धया रुद्रमक्तौ।

बृहन्तमृष्वमजरं सुषुम्नमृधग्घुवेम कविनेषितासः॥ ६.०४९.१०

Dr. Ranganji

भुवनस्य- लोकस्य। पितरम्- पालकं जनकं वा। बृहन्तम्- महान्तम्। ऋष्वम्- सुदर्शनम्। सुषुम्नम्- सुसुखम्। रुद्रम्- वेगाधिदैवतम्। दिवा अक्तौ- दिवारात्रम्। कविना- क्रान्तदर्शिना। इषितासः- प्रेरिताः। ऋधक्- समृद्धिर्यथा भवति तथा। हुवेम- आह्वयाम ॥१० ॥

आ युवानः कवयो यज्ञियासो मरुतो गन्त गृणतो वरस्याम्।
अचित्रं चिद्धि जिन्वथा वृधन्त इत्था नक्षन्तो नरो अङ्गिरस्वत्॥ ६.०४९.११

युवानः- तरुणाः। कवयः- क्रान्तदर्शिनः। यज्ञियासः- पूज्याः। मरुतः- प्राणविशेषा वाता वा। गृणतः- स्तुवतः। वरस्याम्- श्रेष्ठां भावनाम्। आ गन्त- आगच्छत। इत्था- इत्थम्। नक्षन्तः- व्याप्नुवन्तः। नरः- नेतारः। अङ्गिरस्वत्- अङ्गनशीलाः। वृधन्तः- वर्धमानाः। अचित्रम्- ओषधिवनस्पतिभिरचित्रितमपि देशम्। जिन्वथ- उदकेन तर्पयथ ॥११ ॥

प्र वीराय प्र तवसे तुरायाजा यूथेव पशुरक्षिरस्तम्।
स पिस्पृशति तन्वि श्रुतस्य स्तृभिर्न नाकं वचनस्य विपः॥ ६.०४९.१२

पशुरक्षिः- गोपालः। यूथा- गोसमूहम्। अस्तम्- गृहम्। प्रेरयतीव। अज- प्रपन्न। वीराय- वीर्यसम्पन्नाय। तवसे- बलिने। तुराय- त्वरमाणाय मरुद्गणाय मन्त्रं प्रेरय। स्तृभिः- नक्षत्रैः। नाकम्- नभः। न- इव। सः- असौ मरुद्गणः। तन्वि- स्वदेहे। विपः- मेधाविनः। श्रुतस्य वचनस्य- श्रुतिमयीं वाचम्। पिस्पृशति- स्पर्शयतु ॥१२ ॥

यो रजांसि विममे पार्थिवानि त्रिश्चिद्विष्णुर्मनवे बाधिताय।
तस्य ते शर्मन्नुपदद्यमाने राया मदेम तन्वा३ तना च॥ ६.०४९.१३

यः। बाधिताय- क्लेशिताय। मनवे- विदुषे उपासकाय। विष्णुः- सर्वव्यापनशीलोन्तर्यामी। पार्थिवानि रजांसि- लोकान्। त्रि- त्रिधा। विममे- क्रान्तवान्। तस्य- तादृशस्य। ते- तव। शर्मन्- मङ्गळे। उपदद्यमाने- दीयमाने। राया- दानयोग्यसम्पदा। तन्वा- स्वदेहेन। तना- तनयेन। च। मदेम- हृष्येम ॥१३ ॥

Dr. Rangani

तन्नोऽहिर्बुध्न्यो अद्भिरर्कैस्तत्पर्वतस्तत्सविता चनो धात्।

तदोषधीभिरभि रातिषाचो भगः पुरंधिर्जिन्वतु प्र राये॥ ६.०४९.१४

नः- अस्मभ्यम्। अहिर्बुध्न्यः- अहीनमूलः। अद्भिः- जीवोदकैः। अर्कैः- मन्त्रैः सूर्यकिरणैर्वा। तत्। चनः- अन्नम्। धात्- धारयतु। पर्वतः- गिरिः। सविता- सूर्यः। चनो धात्। रातिषाचः- दानसम्भजनशीला देवाः। ओषधीभिः। तत्। धात्। पुरन्धिः- बहुधारणसमर्थः। भगः। राये- दानयोग्यसम्पदे। प्र- प्रकर्षेण। जिन्वतु- प्रेरयतु ॥१४॥

नु नो रयिं रथ्यं चर्षणिप्रां पुरुवीरं मह ऋतस्य गोपाम्।

क्षयं दाताजरं येन जनान्स्पृधो अदेवीरभि च क्रमाम विश आदेवीरभ्यश्नवाम॥ ६.०४९.१५

येन। अदेवीः- तमःप्रायान्। स्पृधः- स्पर्धमानान्। जनान्। अभि क्रमाम- जयेम। आदेवीः- सात्त्विकान्। विशः- जनान्। अभ्यश्नवाम- अनुभवेम। तत्। रथ्यम्- रंहणशीलम्। चर्षणिप्राम्- प्रजापूरकम्। पुरुवीरम्- बहुवीर्यसम्पन्नम्। महः- महतः। ऋतस्य- सत्यस्य। गोपाम्- पालकम्। अजरम्- जरारहितम्। क्षयम्- निवासभूतम्। रयिम्- दानयोग्यधनम्। नः- अस्मभ्यम्। नु- क्षिप्रम्। दात- यच्छत ॥१५॥

Dr. Rangaji